

SUD AMALIYOTIDA MEDIATIV KELISHUV TUSHUNCHASI HAMDA O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Akram Ungarov Botirqul o'g'li

ungarvakrom54@gmail.com

Toshkent davlat yuridik universiteti

Magistratura va sirtqi ta'lim fakulteti

Mediatsiya va nizolarni muqobil hal qilish usullari yo'nalishi talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14174586>

Annotatsiya. Ushbu maqolada mediatsiya instituti sohalarini kengaytirish, uning tartib va tamoyillarini konkretlashtirish, uning sud-huquq tizimidagi mavqei va imkoniyatlarini yanada takomillashtirish, uni tartibga solish mexanizmlarini mustahkamlash tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada mediatsiya institutini yanada rivojlantirish, takomillashtirish va ijro qilish jarayonlarini nazariy jihatdan o'rganish, uning muvofiqlashtirish yuzasidan ommabop va eng samarali usullar, keng qamrovli amaliy tavsiyalar va takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: mediativ kelishuv, sud amaliyoti, kelishuv tuzish, kelishuv ijrosi, mediatsiya jarayoni, mediativ kelishuv shartlari, sud qarorlari ijrosi, sud amaliyotida mediatsiya, mojaroni hal qilish usullari, mediator vazifasi.

KIRISH

Bugunga kunda jaxon mamlakatlarida, ayniqsa bozor munosabatlari yuqori darajada shakllangan davlatlarning huquqiy tizimida nizolarni hal etishning muqobil varianti sifatida mediatsiya tartib tamoyillariga murojaat qilish ancha shakllangan usul sifatida tan olingan.

Mediatsiya neytral, mustaqil sub'yekt qarama-qarshi tomonlarga ixtilofli vaziyatni hal qilish va nizoni muzokaralar o'tkazishning ixtisoslashtirilgan kommunikativ, psixologik va boshqa usullari orqali hal qilishning eng yaxshi yechimini topishda yordam beradi. Mediatsiyaning hususiyati shundaki, u tomonlarning ehtiyojlari va manfaatlarini hisobga olgan holda, ularga ma'qul keladigan sharoit va usullarni belgilashda "oltin o'rtalik"ni topish muhim ahamiyat egallaydi. Mediatsiyaning asosiy vazifasi tomonlarning o'zaro munosabatlarini yanada rivojlantirishga ko'maklashish va tomonlarning pozitsiyasi va tegishli manfaatlarini har tomonlama baholash uchun tomonlar o'rtasida ochiq muloqotni ta'minlashdan iborat.

O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy xayotida ham turli nizolarning kelib chiqishi tabiiy holdir.

Chunki, rivojlanayotgan davlatning ijtimoiy-iqtisodiy xayoti turli munosabatlarga asoslangan bo‘lib, ushbu munosabatlarni amalga oshirishda nizolarning kelib chiqishi muqarrar holdir.

Mamlakatimizda ham so‘ngi yillarda nizolarni tinch yo‘l bilan hal etishga qaratilgan turli usullar, xususan mediatsiya instituti amaliyotini qo‘llashga e‘tibor kuchaymoqda.

Mazkur sohani tartibga solishga qaratilgan “Mediatsiya to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasining Qonuni qabul qilingan. Qonunda Mediatsiyaga quyidagicha ta’rif berilgan:

Mediatsiya – bu kelib chiqqan nizoni taraflar o‘zaro maqbul qarorga erishishi uchun ularning ixtiyoriy roziligi asosida mediator ko‘magida hal qilish usuli sifatida tushuniladi. Yuzaga kelgan nizoni sud aralashuvisiz muqobillik usuli orqali hal qilish amaliyotini shakllantirish va uning qo‘llash sohasini kengaytirish orqali mazkur sohani takomillashtirib borish zarur. Chunki, mediatsiya o‘zining mohiyati jixatidan davlatning sudloviga muqobil mexanizmdir.

Mediatsiya institutining o‘ziga hos jixatlari va prinsiplari. Mediatsiya bilan bog‘liq izlanishlar olib borgan olimlar, shuningdek mediatsiya muammolari o‘rganilgan ilmiy ishlarda mazkur tushunchaga mualliflar nuqtai-nazaridan ta’riflar keltirgan.

Konfliktologiya sohasini o‘rgangan mutaxassislar mediatsiya institutini vositachilik qiluvchi uchinchi shaxs, ya’ni mediatorning nizo bo‘yicha javobgarlikni o‘z zimmalariga olishga tayyor bo‘lgan barcha ishtirokchilari bilan birgalikda nizoning har bir holati uchun xarakterli bo‘lgan tartibga solish variantini, shuningdek, nizoning kelajakda barqaror va taraflar uchun foydali yechimni ishlab chiqishdagi yordamini tushunadilar.

Meler mediatsiya ta’rifiga manfaatlar nuqtai nazaridan yondashadi va uni nizolarni hal qilish uchun imperativ vakolatlarga ega bo‘lmagan neytral uchinchi shaxs ishtirokida kelishmovchilikni tomonlarning manfaatleri va qadriyatlaridan kelib chiqqan holda umumiy qarorlar qabul qilishning suddan tashqari ixtiyoriy tartibi sifatida izohlaydi

Ye.I.Nosirova vositachilikni uchinchi mustaqil ishtirokchi – vositachi (mediator) yordamida taraflar orasidagi muammoni tartibga solish jarayoni sifatida ko‘rsa, A.Yu.Konnov vositachilikni muzokara sifatida ko‘radi, lekin bunda muzokaraning vositachilikdan asosiy farqi yuzaga kelgan nizoni hal qilish maqsadida mustaqil uchinchi shaxs ishtirok etishini hisobga olish lozimligini ta’kidlaydi

A.V.Miroshnikov talqinicha, mediatsiya uchinchi shaxs - vositachi (mediator) ishtirokida ixtiyoriy muzokaralar olib borish orqali nizolashayotgan tomonlarni yarashtirish jarayoni, nizoda ishtirok etuvchi tomonlarni mazmunli va o‘zaro maqbul qaror qabul qilish yo‘li, buning asosi ixtiyoriy rozilik va tenglikdir .

O'zbek tadqiqotchilari orasida izlanish olib borgan Sh.M.Masadikov mediatsiyani taraflarga o'zaro maqbul kelishuvga erishishga ko'maklashuvchi va qaror chiqarish huquqiga ega bo'lmagan betaraf mediator yordamida ular o'rtasidagi nizoni hal qilish usuli sifatida tushunadi.

Mediatsiya – taraflarga o'zaro manfaatli yechimni ishlab chiqishda yordam beradigan neytral vositachi (mediator) ishtirokidagi maxsus tashkil etilgan muzokara o'tkazish usuli, taraflarning huquqlarini tiklashning eng samarali usullaridan biri sifatida baholash mumkin.

Mediatsiya - bu tomonlarning ixtiyoriy roziligi asosida o'zaro maqbul yechimga erishish uchun nizolarni mediator yordamida hal qilish usulidir.

Mediatsiyaning o'zining mazmun-mohiyati va qo'llanish doirasidan kelib chiqib, taraflar o'rtasida muzokara o'tkazish usuli sifatida quyidagi xususiyatlarga ega deb hisoblash mumkin:

- mediatsiya huquqiy nizolarni mustaqil hal etish usulidir;
- mediatsiya – huquqiy nizolarni suddan tashqari hal etish usuli;
- mediatsiya ishtirokchilari sifatida nizoli huquqiy munosabatlarda qatnashuvchi taraflar va ularni yakdil qarorga kelishiga ko'maklashuvchi uchinchi shaxs mediator tomonidan amalga oshiriladigan jarayon.

Mediatsiyaning o'ziga xos xususiyati shundaki, uning mazmuni ikki komponentni o'z ichiga oladi: tomonlarning muzokaralari va mediator faoliyati (mediatsiya texnologiyasi).

Mediatsiya birinchi navbatda ixtiyoriy jarayondir. O'z vaqtida mediator taraflar yoki ularning vakolatli vakillari bilan qo'shma va alohida muzokalar o'tkazadi. Mazkur holat taraflarga o'zining fikr-mulohazalarini, manfaatlarini erkin ifoda etish imkoniyatini beradi.

Mediatsiyani adolatni tiklash dasturlari sifatida talqin qilish mumkin. Bunda u jazolovchi rolini o'ynamaydi, nizoni keltirib chiqaruvchi sabablarni tahlil qilmaydi, adolat kim tarafida ekanligini belgilamaydi. U faqatgina yuzaga kelgan nizoni, kelishmovchiliklarni taraflar o'rtasida hal qilishga kirishadi. Mediatsiyaning mazmun-mohiyati uning tamoyillarida yanada ochiqroq ko'rinadi.

Mediatsiyaning shakllanishi va takomillashib borishi natijasida u tartibga soladigan munosabatlar xarakteridan kelib chiqib uning jaxonda tan olingan quyidagi umumiy printsiplarga asoslanadi:

- betaraflik va xolislik;
- ixtiyoriylik;
- maxfiylik.

Maxfiylik mediatsiya jarayonining asosiy elementlaridan biri hisoblanadi.

Chunki, taraflar mediatsiya jarayonining maxfiyligi va ma'lumotlarning oshkor etilmasligi xususida kelishuvga erishganlaridan so'ng taraflar va mediator o'zaro erkin suxbatlasha olishi, o'ziga tegishli oshkor etilishi lozim bo'lmagan ma'lumotlardan foydalanishlari mumkin. Bunda mediator taraflarning oshkor etilishi mumkin bo'lmagan ma'lumotlardan xabardor bo'lgani holda foydalanishi kelgusida uning o'ziga nisbatan tarafning huquqlarini buzishda ifodalangan javobgarlikni belgilash haqida sudga murojaat qilishga sabab bo'ladi.

Xorijiy tajriba. Mediatsiya institutining rivojlanishini davrlashtirishda uning zamonaviy shakli birinchi marta XX asr o'rtalarida Amerika Qo'shma Shtatlarida tarqaldi. Bunga bir qator omillar yordam berdi.

1947 yilda davlat neytral vositachi sifatida ishlaydigan maxsus xizmatni yaratishda yechim topdi, ya'ni Federal vositachilik (mediatsiya) va kelishuv xizmati paydo bo'ldi.

Amerika qonunchiligiga ko'ra, fuqarolik da'volari bilan sudga murojaat qilish hech qachon arzon bo'lmagan. Tomonlar barcha sud xarajatlarini mustaqil ravishda to'lardilar, shuning uchun, ayniqsa, iqtisodiy nizolarda, sud xarajatlari miqdori yuqori darajaga yetdi, shu sababli jamiyatdagi nizolashgan taraflarni vositachilikka moyil qilish eng to'g'ri va aniq tanlov bo'lib hisoblandi.

2001 yilga kelib Amerika Qo'shma Shtatlarida mediatsiya federal darajada mustahkamlanib, "Yagona vositachilik to'g'risida"gi qonun qabul qilinishiga olib keldi.

AQSh hukumati tomonidan mediatsiya tartib tamoyillarining qo'llanishi va u qo'llaniladigan tarmoqlar xajmi kengayib, uning nizolarni hal qilishdagi samaradorligi sud tizimi vakillari, sudyalari, prokurorlar, advokatlar va hukumat amaldorlari tomonidan tan olinganidan keyin qabul qilindi¹.

Ba'zi mamlakatlarda mediatsiyaning ancha uzoq tarixi davomida mediatsiya xizmatlarining yetakchi provayderlari paydo bo'ldi.

Xulosa. Tadqiqot mavzusini o'rganish davomida ushbu institutning halqaro amaliyotda alohida mustaqil institut sifatida shakllanib, uning qamrab olingan sohalari tobora kengayib borayotganini, uzoq davom etadigan va ortiqcha moliyaviy yo'qotishlarga olib keladigan sud jarayonlaridan ko'ra qisqa muddatlarda, moliyaviy qulay bo'lgan hamda o'zaro yakdil qarorga kelish imkoniyati yaratib beriladigan, yuzaga kelgan nizolarga oshkoralik ruxi berilmasdan uni maxfiylik doirasida hal etadigan jarayoni sifatida shakllanib ulgurganiga amin bo'ldim.

Mediatsiya – taraflarga o'zaro manfaatli echimni ishlab chiqishda yordam beradigan neytral vositachi (mediator) ishtirokidagi maxsus tashkil etilgan muzokaralar. Ushbu yondashuv buzilgan sub'ektiv huquqlarni tiklashning eng samarali usullaridan biridir.

¹ <https://rewardbloggers.com/blog/how-does-international-mediation-in-usa-work-2490>

Mediatsiyaning asosiy belgilariga mediatsiya huquqiy nizolarni mustaqil hal etish usulidir; mediatsiya – huquqiy nizolarni suddan tashqari hal etish usuli; mediatsiya ishtirokchilari “nizoli huquqiy munosabatlar taraflari” va mediator hisoblanadi. Bundan ko‘rinadiki, mediatsiyaning o‘ziga xos xususiyati shundaki, uning mazmuni ikki komponentni o‘z ichiga oladi: tomonlarning muzokaralari va mediator faoliyati (mediatsiya texnologiyasi).

Mediatsiyaning tamoyillari tizimi ikki guruhga mediatsiyani tashkil etish xususiyatlarini va uning ishtirokchilari maqomini tavsiflovchi tamoyillar (tashkiliy tamoyillar) va mediatsiyani amalga oshirishni tartibga soluvchi tamoyillar (prosessual tamoyillar) ga ajratilib, birinchi guruhga ixtiyoriylik va betaraflik tamoyillari kiradi va ikkinchisiga tomonlarning maxfiyligi, mustaqilligi, hamkorligi va teng huquqliligi tamoyillarini kiritilishi to‘g‘ri yondoshuv bo‘ldi.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикасининг “Медиация тўғрисида”ги Қонуни..
2. Техника ведения переговоров нотариусами: как пособие. Ред Р.Вальц. (пер. С.Трушников). 2005. –С. 142.
3. Ф.Отахонов. Низоларни муқобил ҳал қилиш. Тўплам. Тошкент 2022 й. –В. 4.
4. Мирошников А.В. Проблемы подготовки медиаторов в России // Медиация в современном мире: проблемы и перспективы развития: Материалы Всероссийской научно-практической конференции (Курск, 30 апреля 2019 года) / Под ред. А.А. Горохова. Курск: ЮгоЗапад. гос.ун-т, 2019. С. 137
5. Ш.М.Масадиқов Сущность медиации и проблемы ее правового регулирования в Республики Узбекистан. Диссертация канд. Юрид. Наук.-Ташкент, 2008.

INTERNET SAYTLARI

6. <https://www.lex.uz/>
7. <https://www.norma.uz/>
8. <https://www.adolat.net/>
9. <https://cyberleninka.ru/>